

המכון הלאומי לחקר שרותי הבריאות ומדיניות הבריאות (ע"ר)

מספר מחקר: ר/640

דוח סופי למחקר

חלק ב': תקציר ומילות מפתח - עברית

כותרת מלאה של המחקר

תואירבה תכרעמ ןיב רבשמ-תרושקת ינונגנמ בוציע :תידרחה הרבחב הידמו הימדיפא
תוידרחה תוליהקל

חוקרים: שם מלא ושיוך מוסדי

מנחם בלונדהיים, האוניברסיטה העברית
חננאל רוזנברג, אוניברסיטת אריאל

מילות מפתח

רפואה ותקשורת, תקשורת משברים, מגפת הקורונה, תרבויות מובלעת, החברה החרדית, תקשורת
חרדית, מדיה חדשה, רשתות חברתיות, מודרניים ושמרניים.

תקציר

תקציר שאורכו עד **200 מילים**, אשר יכלול כותרים אלה: (1) רקע (2) מטרות (3) שיטה
(4) ממצאים עיקריים (5) מסקנות (6) המלצות / השלכות לקובעי המדיניות

רקע: בזמנים של משבר אפידמיולוגי נוצר צורך קריטי במפגש תקשורתי מהיר, שקוף ויעיל בין מערכת הרפואה ושרותי הבריאות לבין "תרבויות מובלעת" (Sivan, "enclave cultures," 1995) דוגמת הציבור החרדי. השערת המוצא למחקר זה היא שהתקשורת—ציבורית כמו קבוצתית ובין אישית—מייצגת תווך קריטי בין מערכת הבריאות, על הידע המדעי שהיא מייצגת, המוסדות הכלולים בה, והפרקטיקות שהיא מקדמת, לבין מגזרים ותת-קבוצות נבדלים בתוך החברה החרדית. **מטרות:** בעתות מגפה הסרת חסמי תקשורת היא אתגר חיוני במיוחד. המחקר הנוכחי בחן את הממשק התקשורתי בין מערכת שרותי הבריאות לבין כלל הציבור החרדי לגווניו, בכדי ללמוד על הדרכים המיטביות להגיע עם מסרים מוסמכים לכל מרכיביו. **שיטה:** המחקר מיפה את מקורות המידע שהציבור החרדי, לפלחיו השונים, נחשף אליהם, ונעזר במדדים של רמת האמון שיש לציבור החרדי באותם מקורות. על בסיסו ניתן להעריך מחדש את הערוצים והדרכים שנוון להשתמש בהם כדי "להגיע", עם מידע מוסמך, אל תת-קבוצות בחברה החרדית ואל חתכים שונים שלה. **ממצאים:** המחקר מצא שבמהלך מגפת הקורונה התחוללו שינויים משמעותיים בסביבת החדשות החרדית, שהביאו לבידול תקשורתי משמעותי בין קבוצות. שורטטה מפה עדכנית של צריכת תקשורת בתוך המובלעת החרדית. **מסקנות:** מבחינת צריכת תקשורת יש להתייחס לציבור החרדי כמכלול המחולק לתת קבוצות שמקורות המידע שלו נבדלים בצורה מובהקת, ולפנות לקבוצות משנה אלה על פי המדיה האופינית להם. בנוסף, נמצא שיש להתייחס לציר כללי החותך את כל קבוצות המשנה, כשקטביו של ציר זה הם חרדים "שמרניים" לעומת "מודרניים". **המלצות:** בכל אחת מתתי-הקבוצות העיקריות יש צורך בשימוש במדיה נבדלים כדי להגיע אם למוקדים המודרניים שלהם ואם למוקדים השמרניים. יש מקום למאמץ מיוחד של מערכת הבריאות להגיע לקבוצות קצה שמרניות, בכל אחת מתתי-הקבוצות החרדיות העיקריות, מכיוון ששם מרוכזות עמדות אנטי-ממסדיות דוגמת התנגדות לחיסונים.

חלק ג': תקציר ומילות מפתח - אנגלית

Full title of research project

Pandemia and media in ultra-Orthodox Society: Shaping a crisis-communication apparatus engaging Israel's health care system with enclave cultures

Investigators: full name and affiliations

Menahem Blondheim, Hebrew University of Jerusalem
Hananel Rosenberg, Ariel University

Key Words

Crisis Communication, Medicine and Communication, Covid 19 Pandemic, Enclave Cultures, Haredi society, Haredi communication, New Media, social networks, moderns and conservatives.

Abstract

Background: In times of epidemiological crisis, there is a critical need for a quick, transparent and efficient communicative interaction between the medical system and health services and "enclave cultures" (Sivan, 1995) such as the ultra-orthodox public. Communication and media—public as well as group and interpersonal—represent a critical interface between the health system, the scientific knowledge it represents, the institutions included in it, and the practices it promotes, and distinct sectors and subgroups within ultra-Orthodox society. **Objectives:** In times of epidemic, removing communication barriers is a particularly urgent and essential challenge. The current study examined the communication interface between the health services system and the entire ultra-Orthodox public in its various forms, in order to learn about the best ways to reach all its components with responsible, authoritative messages. **Method:** The study maps the sources of information used in the various segments of ultra-Orthodox society, and also evaluates the level of trust the ultra-Orthodox publics have in those sources. On the basis of this mapping it is possible to re-evaluate the channels and best-practices to be used in order to "reach" particular sub-groups in ultra-Orthodox society with authoritative medical information. **Findings:** The study found that during the Covid epidemic, significant changes took place in the ultra-orthodox news environment, which resulted in significant communication differentiation between sub-groups. An up-to-date map of media consumption within the ultra-orthodox enclave was drawn. **Conclusions:** In terms of media consumption ultra-orthodox society should be considered as a coalition of subgroups each with a particular media profile and mix, shaping a particular information environment. These subgroups should be addressed according to their typical media-mix and gradations of trust in each medium. There is also a general axis that cuts through all subgroups, with its poles being "conservative" versus "modern" ultra-Orthodox individuals, that also needs to be addressed. **Recommendations:** In each of the main subgroups it is necessary to use different media to reach both their modern clusters and their conservative cluster. A special effort by the health system is called for in order to reach extreme conservative members in each of the main ultra-Orthodox subgroups, because that is where extreme anti-establishment positions such as opposition to vaccinations are concentrated.

חלק ה': דוח מדעי מפורט – עברית

אפידמיה ומדיה בחברה החרדית:

עיצוב מנגנוני תקשורת-משבר בין מערכת הבריאות לקהילות החרדיות

1. רקע מדעי

מטרתו של מחקר זה היתה להתמודד עם בעיית יסוד של בריאות הציבור בישראל, שנחשפה במהלך משבר הקורונה: התנהלותן של הקבוצות החרדיות בישראל אל מול מערכת הבריאות ועולם הידע הרפואי עליו היא מתבססת, בייחוד זה הנגיש דרך אמצעי התקשורת.

בזמנים של משבר אפידמיולוגי, נורמות והתנהגויות חברתיות הופכות למשתנים רפואיים קריטיים. בהקשר זה, לממד התקשורת יש מקום ייחודי: המדיה היא נקודת המגע הקריטית של ידע רפואי עם "תרבויות מובלעת" (enclave cultures), דוגמת הציבור החרדי. זהו ממשק שגיוס שלו (the mobilization function) - הן ברמת השיח עם המנהיגות והן ברמת הציבור הרחב - עשוי לתרום לפריצת דרך בתחום בריאות הציבור בישראל. מטרתו של מחקר זה להתמודד עם בעיית יסוד של בריאות הציבור בישראל, שנחשפה במהלך משבר הקורונה: התנהלותן של הקבוצות החרדיות בישראל אל מול מערכת הבריאות ועולם הידע הרפואי עליו היא מתבססת, בייחוד זה הנגיש דרך אמצעי התקשורת.

השערת המוצא למחקר זה היא שהתקשורת—ציבורית כמו קבוצתית ובין אישית—מייצגת תווך קריטי בין מערכת הבריאות, על הידע המדעי שהיא מייצגת, המוסדות הכלולים בה, והפרקטיקות שהיא מקדמת, לבין הציבור הישראלי לשבטיו. המחקר משער שייעול התקשורת בין מערכת הבריאות למנהיגי דעה בתרבויות מובלעת ולציבורים הכלולים בהם, עשויה לתרום תרומה קריטית לבריאות הציבור בזמן משבר וגם בימים כתיקונם. הוא גם יעצב המלצות ברוח השערות אלה. לאור זאת אנו מבקשים במחקר הנוכחי להציג בפני הקורא ידע אודות הקשרים בין המשתנים הנ"ל תוך זיהוי ההבדלים בין תתי-הזרמים בחברה ולהציע המלצות מערכתיות בתחומי של הממשק הזה, שיסייעו לניהול משברים אפידמיולוגיים עתידיים וגם לעיצוב שגרת המפגש המתמשכת בין שרתי הבריאות לסקטור החרדי.

א. הציבור החרדי לגווניו

מאפייניה הייחודיים של החברה החרדית כ"תרבות מובלעת" אידאולוגית וחברתית, נובעים מהניסיון להבטיח שאורח החיים המודרני בחברה הסובבת לא יפגע בערכיהם, בדרך חייהם ובחינוכו השמרני של ילדיהם (Sivan, 1995). ערכי היסוד המכוננים שלה כוללים בין היתר מחויבות למסורת היהודית ולהלכה והגדרת לימוד התורה כיעוד אידיאלי למימוש חי הפרט של הגברים בקהילה; הקפדה על צניעות בתחומים של בינו לבינה; צייתנות להוראת דעת תורה של ההנהגה הרבנית גם בשטחים שאינם הלכתיים במובהק; הנחלת ערכי המסורת מדור לדור בהדגשת חשיבות החינוך כראש וראשון בסדר העדיפויות האישי והקהילתי (בראון, 2017).

מקובל לחלק לשלושה את התת-זרמים המרכזיים בחברה החרדית: התת-זרם הליטאי, התת-זרם החסידי והתת-זרם החרדי-ספרדי. ההבדלים בין הקבוצות נובעים בין היתר מיחס חבריהן ללימוד תורה, לעבודה ולמודרנה. בחברה הליטאית מקובל כי מרבית הגברים הנשואים ממשיכים בלימוד תורה במעמד

של אברכים במסגרות ה'כולל', ואילו בקרב החסידים והחרדים הספרדים מקובל יותר להשתלב בשוק העבודה כמה שנים לאחר החתונה ולעיתים אף קודם כן. בשלוש הקבוצות מקובל שנשים, ודאי נשואות, עובדות ומפרנסות. עם זאת הציבור הליטאי, ובמידה רבה יותר גם הציבור החרדי-ספרדי, פתוחים יותר מהחסידים להשכלה כללית ולתופעות מודרניות, אך אלה גם אלה רואים עצמם מחויבים לערכי הליבה של החרדיות שתוארו לעיל. לצד שלושת התת-זרמים המרכזיים, השווים בגודלם (שיעור כל תת-זרם כ-30% מכלל האוכלוסייה החרדית) יש עוד קבוצות קטנות בעלות מאפיינים סוציולוגיים ייחודיים, כגון חסידי חב"ד (כ-4%) וקהילות קטנות של חוזרים בתשובה (אסקריא, 2020).

חלוקה אחרת, הזוכה בשנים האחרונות לתשומת לב הולכת וגוברת, מתמקדת בציר המבחין בין שמרנות למודרניות (זיכרמן וכהנר, 2012; מלאך וכהנר, 2017; כהנר, 2020). תופעת החרדים המודרניים נוגעת בעיקר לציבור הליטאי והספרדי ומאתגרת כמה מהנורמות המקובלות בקבוצות אלו, כגון יציאה לשירות צבאי (במסלולים ייעודיים), לימודים אקדמיים, השתלבות בשוק העבודה בצעד הנתפס כערך לכתחילה ולא רק בדיעבד וכן אימוץ מסוים של מגמות פמיניסטיות, גם אם בגבולות ברורים. הערכת גודל הקבוצה תלויה בגישות שונות בהגדרת המאפיינים הדמוגרפיים, הגאוגרפיים והסוציולוגיים שעליהם מתבססת החלוקה בין מודרניים לשמרנים ובניסוח שאלת ההגדרה העצמית בסקרים בנושא, אך מקובל להעריכם בין 16% (אסקריא, 2020) ל-11% (כהנר, 2020).

ב. מדיה חדשים והציבור החרדי

יחסה של החברה החרדית לאמצעי תקשורת ההמונים ובייחוד למדיה החדשים הוא יחס מורכב (Rosenberg & Blondheim, 2021). בתחילת הופעתה של רשת האינטרנט המסחרית בשנות התשעים ראו החרדים במדיום החדש איום חמור על ערכיה ועל גבולותיה של הקהילה והדיפוזיה של המדיום החדש לוותה במאבק עיקש ובקמפיין מסיבי שמטרתו למנוע את התפשטותה, זאת בשל העובדה כי בניגוד לפיקוח ההדוק המתקיים בעיתונות הדפוס באמצעות וועדות רבנים המלוות את עורכי העיתונים, הרי שבמרחב הדיגיטלי הפיקוח חלש הרבה יותר אם בכלל (David & Baden, 2020). עם התבססותו של האינטרנט ככלי הכרחי לצורכי עבודה החלו להישמע קולות רבניים מתונים יותר המתירים שימוש מוגבל ופונקציונלי ברשת מתוך שמירה על מגבלות מוקפדות, הכוללות התקנת תוכנות סינון והרחקת המחשב מהמרחב הביתי ובייחוד מהישג ידם של ילדים (נריה בן-שחר ולב-און, 2013). חשוב לציין כי היתרים אלה נגעו אך ורק לציבור המבוגרים, גברים ונשים הזקוקים לאינטרנט לפרנסתם, ואילו ההקפדה על אי-חשיפת ילדים וילדות, נוער ובחורי ישיבה למרחב האינטרנטי – גם אם לצרכים חינוכיים – נותרה קפדנית ומחמירה. עם הזמן החל להתבסס השימוש באינטרנט גם לצורכי הפצת תכנים דתיים הן לציבור הרחב הן למשתמשים חרדים (Cohen, 2015), והחלה גם עלייתם של אתרי החדשות המגזריים ברשת (David & Badem, 2020). ואכן, בפועל רובם המוחלט של חברי הקהילה החרדית מקפידים על שימוש בטכנולוגיות דיגיטליות מותאמות, אם כי בטווח רחב של אפשרויות. סקרים עדכניים מראים כי 44% מהבתים החרדיים מחוברים לאינטרנט, ויש הבדלים מובהקים בין התת-זרמים: הציבור החסידי הוא השמרן ביותר (כ-20% מחוברים) בהשוואה לציבור הספרדי (כ-35%), הליטאי (כ-56%) וחב"ד (80%). גובה ההכנסה המשפחתית הממוצעת ורמת המודרניות נמצאים אף הם במתאם חיובי עם החיבור לאינטרנט, וחרדים המגדירים עצמם "מודרניים" מחוברים לאינטרנט בממוצע פי שניים יותר מחרדים שמרניים (אסקריא, 2020; וראו אצל כהנר, 2020 נתונים דומים). יותר ממחצית משתמשי האינטרנט מחוברים בביתם, אך חשוב לציין שכ-10% בממוצע מהחיבורים הביתיים לאינטרנט נעשים באמצעות

חיבור נטסטיק (בציבור החסידי יותר מהיתר), המאפשר שליטה קפדנית על הגלישה הביתית של בני המשפחה.

אתגר חמור אף יותר התעורר עם כניסתו של הטלפון הנייד, ואחריו הטלפון החכם, לשימוש יום-יומי. הסלולרי אפשר נגישות לשירותי תוכן ולאיינטרנט, הפצת מידע לא מפקח בתפוצה כמו-עיתונאית בין חברי הקהילה והיווצרותם של קשרים-לא-כשרים בין המינים (רוזנברג, בלונדהיים וכץ, 2016). ואכן, סקרים עדכניים מראים כי כ- 71% מהציבור מחזיקים ברשותם טלפון 'טיפש' כשר (מכשיר נייד מותאם ללא חיבור אינטרנטי וללא הודעות טקסט), וכ- 28% משתמשים בסמארטפון, מחציתם ויותר בסמארטפון כשר (בדרגות סינון משתנות: מחצית מהסמארטפונים הכשרים מאפשרים גלישה בדפדפן מסונן, ואילו המחצית האחרת מוגבלת עוד יותר ומאפשרת רק גלישה ביישומונים מסוימים המונגשים כ"חנות אפליקציות כשרה"). נמצאו גם הבדלים מגדריים קטנים, ולפיהם גברים יותר מנשים מחזיקים בבעלותם סמארטפון.

העובדה כי התקשורת הדיגיטלית מילאה תפקיד דומיננטי במהלך מגפת הקורונה, הן ככלי מרכזי לתקשורת בין-אישית והן כערוץ המאפשר את המשך תפקודם של מקומות עבודה שעברו לפעילות מרחוק (Stathonikos et al., 2020), השפיעה גם על היקף השימוש בחברה החרדית. סקרים שנערכו לאורך תקופה זו הראו כי נרשמה עלייה במספר משתמשי האינטרנט החרדים החדשים ובהיקף השימוש בקרב מי שכבר היו מחוברים לאיינטרנט עוד לפני כן (אסקריא, 2020; משרד התקשורת, 2020), אולם בכל הנוגע לחשיפתם של ילדים ובני נוער למרחב המקוון נראה כי הדפוסים השמרניים נשמרו (רוזנברג, סבג-בן פורת וביליג, 2021).

ג. הקורונה בציבור החרדי

בעקבות המלצותיו של ארגון הבריאות העולמי, מערכת הבריאות בישראל הורתה על קו הגנה הכולל סגרים, בדיקות המוניות, פרקטיקות של ריחוק חברתי, חבישת מסכות, שמירה על היגיינה, הימנעות מהפצת 'אינפודמיה', היינו מידע מוטעה ותיאוריות קונספירציה (David and Sommerlad, 2021), ובשלב מתקדם יותר קבלת חיסון. למרות הגבלות אלה דורגה ישראל בשנת 2021 בין חמש המדינות המובילות עבור מקרים מאושרים מצטברים לנפש, כאשר למעלה מ-8.5% מהאוכלוסייה אובחנה כחולה (Johns Hopkins Coronavirus Resource Center (2021c)). עם זאת, ישראל הייתה אחת המדינות המהירות בעולם לחסן את אוכלוסייתה נגד הנגיף, כאשר 55% מכלל האוכלוסייה מחוסנים עד 19 במאי 2021, מצב שהוביל לירידה משמעותית בנדבקים חדשים.

אחת מהסיבות לתחלואה הרבה קשורה למספרים הלא פרופורציונליים של תוצאות חיוביות בקרב החברה החרדית: בעוד שהקהילה החרדית בישראל מהווה כ-12% מכלל אוכלוסיית ישראל, הם היוו בין 28% ל-37% מסך הנמצאים חיוביים לבדיקת הקורונה. פערים אלה אף מתעצמים בנוגע למקרי המוות לנפש, שהיו גבוהים פי שישה בקרב אוכלוסיית הקשישים החרדית מאשר בקרב שאר אוכלוסיית הקשישים בישראל (Lubell, 2021). מצב זה נבע ממאפייניה ואורח חייה של החברה החרדית אשר הקשו במיוחד על הסתגלותה למציאות החדשה של נגיף הקורונה ולנוהלי ההתמודדות עמה (מלחי, מלאך ופרידמן, 2020). כך למשל מאפייניה הדמוגרפיים של החברה: צפיפות מגורים גבוהה, מספר ילדים גדול למשפחה (בשנת 2017 עמד ממוצע הפרייה של אישה חרדית על 7.1 ילדים לאישה, יותר מפי שניים מהממוצע בישראל: כהנר ומלאך, 2019), מעמד כלכלי-חברתי נמוך של רבים מחבריה, תלות גבוהה

שלהם בתחבורה הציבורית ובעיקר חיי קהילה אינטנסיביים – כל אלה תואמים באופן טרגי לתיאור הגורמים הסביבתיים המעודדים את התפשטות נגיף הקורונה (ויסברג, 2020). לכך נוספה עובדת התעלמותם של חלקים מהציבור הזה, מהם רבנים ומנהיגים, מהנחיות מערכת הבריאות.

אתגר נוסף קשור למאפייני צריכת התקשורת של הציבור החרדי וליכולתו להתעדכן בהתרחשויות המשתנות במהירות. במהלך משבר הקורונה נעשה שימוש מרכזי בערוצי התקשורת הרשמיים להפצת מידע בריאותי אודות הנגיף, סכנותיו, אזהרות בנוגע למידע שגוי שהתפשט בציבור וכן הנחיות בריאות שהתעדכנו מעת לעת כמו גם קמפיין אינטנסיבי להפצת החיסונים בקרב הציבור (Shomron, 2021a). מחקרים רבים מצאו קשר הדוק בין החשיפה למידע התקשורתי בנושא לבין עיצוב התנהגות בטוחה בקרב צרכני התקשורת (למשל: Van Der Linden et al., 2021; David & Sommerlad, 2021). עם זאת, העובדה כי מידע זה הונגש לציבור הרחב בעיקר ברשת האינטרנט ובמהדורות החדשות, הביא לכך שהמידע לא היה זמין לחלקים גדולים מהציבור החרדי אלא בתיווכה של עיתונות המגזר וערוצי תקשורת חלופיים, כמו מודעות קיר, מערכות ממוחשבות להפצת שיחות טלפון מוקלטות ומכוניות שמתוקנת בהן מערכות כריזה, שבהם השתמשו מוסדות השלטון המוניציפלי בריכוזים חרדיים (אייזיקוביץ, 2020). למיעוט החשיפה לתקשורת המיינסטרים נוספת העובדה כי הייצוגים החסרים והסטריאוטיפים של הקהילה החרדית בתקשורת הכללית הביאו לחשדנות כלפיה ולערעור תפקידה בהפצת מידע בריאותי חיוני לקהילה זאת, ומילא לפגוע ביכולתם של חברי הקהילה החרדית לאסוף נתונים בריאותיים קריטיים במהלך מגפת קוביד-19 הושפעה לרעה. ואכן, במחקרם של David & Shomron (2021) המתמקד בדפוסי צריכת מידע רפואי במדיה בקרב הציבור החרדי נמצא קשר בין חשיפה לטכנולוגיות מדיה חדשות (ICT) להקפדה על הנחיות הבריאות. החוקרים בחנו א

2. שאלות המחקר

1. מהם דפוסי השימוש בערוצי התקשורת המסורתיים והחדשים קודם לקורונה ובזמן הקורונה בקרב הציבור החרדי לגווניו?
2. מהם ערוצי התקשורת המרכזיים דרכם נחשפו בני הציבור החרדי לגווניו למידע בריאותי הנוגע לנגיף הקורונה ולחיסונים (התומך והמתנגד לחיסונים? ומהי מידת האמון בערוצים השונים?
3. מהם השיקולים העומדים בבסיס ההחלטה של בני הציבור החרדי לגווניו האם להתחסן או לא להתחסן?
4. באיזו מידה שיקולים אלה נמצאים בזיקה לחשיפה למידע תקשורתי בנושא?

3. שיטות העבודה

לבדיקת שאלות המחקר ערכנו סקר טלפוני באמצעות חברת הסקרים "אסקריא". בסקר השתתפו 502 משיבים ומשיבות (251 גברים ו-251 נשים) תוך ניסיון להקפיד על חלוקה לתתי-הזרמים של המגזר החרדי על פי החלוקה הבאה: 33.7% מהזרם הליטאי, 31.9% מהזרם הספרדי, 30.5% מהזרם החסידי, והיתר מזרמים אחרים (כגון חב"ד). המשיבים היו בגילאי 18-85 ($M=34.51$, $SD=13.7$).

הסקר כלל את השאלות בנושאים הבאות:

- שאלות דמוגרפיות (מקום מגורים, הכנסה וכדומה)

- שייכות לתת-הקבוצה ומידת השמרנות/מודרניות
- שאלות כלליות המתייחסות לדפוסי והיקפי השימוש באינטרנט, בסמארטפון, ורשתות חברתיות, וכן לדפוסי צריכת תכני חדשות ועוד
- שאלות המתייחסות לשימוש מדיה מסורתית ומדיה חדשים בעקבות משבר הקורונה
- שאלות הנוגעות לחיסוני הקורונה ולצריכת מידע חדשותי בנושאים אלה, כגון: באילו ערוצי תקשורת התעדכנתם בנוגע להנחיות הקורונה? מהי רמת האמינות של כל אחד מהערוצים בנוגע לחדשות הקשורות לנגיף הקורונה? האם והיכן נחשפתם לעמדות מתנגדי חיסונים?, האם התחסנת/החלמת?
- שאלות הנוגעות לגורמים המשפיעים על הבחירה של להתחסן או לא להתחסן (התייעצות עם רבנים/ רופאים/ תקשורת וכדומה), וכן על הסיכוי שתתחסן/ אתה/ או ילדיך בעתיד, במידה ויפרוץ עוד ווריאנט של הנגיף והשיקולים הנוגעים לכך.

4. ממצאים

שימוש כללי במדיה

ראשית, מהממצאים עולה כי ממדים רבים מרכזים את השוני בין הקבוצות סביב הציר של 'שמרנים' ו'מודרניים', אותם הגדרנו על בסיס חלוקה בחציון של סולם השמרנות הרציף ($Median=4$). אופן השימוש במדיות השונות משתנה באופן מובהק בין חרדים שמרניים לחרדים מודרניים. 87.7% מהחרדים השמרנים מחזיקים במכשיר סלולרי כשר בלבד ורק 2.9% מהם יש טלפון חכם (סמארטפון) "לא כשר". מנגד, בקרב החרדים המודרניים, שיעור החזקת סמארטפון לא כשר הינו 29% ורק 54% מחזיקים במכשיר סלולרי כשר ($X^2=86.543, p<0.001$; ראה איור 1). דפוס זהה קיים גם בנוגע לשימוש באינטרנט. רק 51.1% מהחרדים השמרנים דיווחו כי הם עושים או עשו בעבר שימוש כל שהוא באינטרנט, לעומת 77.7% מהחרדים המודרניים ($X^2=43.12, p<0.001$; ראה איור 2). כמו כן, נמצא כי 56.7% מהחרדים המודרניים יש חיבור אינטרנט פעיל בבית, וזאת בהשוואה ל-29.3% בקרב החרדים השמרניים ($X^2=52.32, p<0.001$; ראה איור 3).

שימוש במדיה בעקבות הקורונה

משבר הקורונה הוביל לעליה דרמטית בשימוש באינטרנט בקרב הציבור החרדי, אך עליה זו הינה משמעותית יותר בקרב החרדים המודרניים: 25% מהחרדים המודרניים שלא עשו שימוש בעבר באינטרנט החלו להשתמש באינטרנט בתקופת הקורונה, בהשוואה ל-8.8% בקרב החרדים השמרנים. 15.5% אחוז מהחרדים המודרניים שלא היה בביתם חיבור לאינטרנט פעיל התחברו לרשת האינטרנט בביתם בעקבות משבר הקורונה ואחוז דומה לזה נמצא בקרב החרדים השמרנים (13.4%, $X^2=32.3, p<0.05$). באופן דומה, 39.1% מהחרדים המודרניים הצהירו כי מבוגרים וילדים בסביבתם הקרובה השתמשו באינטרנט בתדירות גבוהה יותר מאז הקורונה, ואילו בקרב החרדים השמרנים אחוז זה נמוך יותר (22.5%, $X^2=42.32, p<0.01$; עבור מבוגרים ו-15.2%, $X^2=15.32, p<0.05$; עבור ילדים).

אופן צריכת המידע החדשותי והרפואי בנוגע לנגיף הקורונה משתנה גם כן בהתאם לשמרנות/מודרניות. ראשית, נראה כי חרדים שמרנים מסתמכים בעיקר על עיתונות חרדית (59%) ו"קווי נייעס" (23%), ואילו חרדים מודרניים עושים שימוש נרחב יותר באתרי חדשות חרדיים (35%) ולא חרדיים (33%) וכן באמצעות הוואטסאפ (35%; ראה איור 4).

בנוגע לשיקול האם להתחסן או לא, מרבית החרדים השמרניים הצהירו כי הגורם היחיד המשפיע על השיקול הוא הנחיות הרבנים (46%). לעומת זאת, בקרב חרדים מודרניים ישנה התפלגות אחידה בין שלל גורמים, ביניהם, מידע כללי מתקשורת (20%), אנשים מהסביבה שהתחסנו (16.5%), התייעצות אישית עם רב (18.2%), התייעצות אישית עם רופא (15.3%), והנחיות כלליות של רבנים (30.4%; ראה איור 5). בנוסף, יותר חרדים מודרניים הצהירו כי הם נחשפו לקריאות של משרד הבריאות (31.6%) או לקריאות של רופאים (29.3%) להתחסן, בהשוואה לחרדים שמרנים (19.2% ו-28.4% בהתאמה). עם זאת, שיעור ההיחשפות לקריאות של רבנים להתחסן היה זהה (41% עבור שמרנים ו-39.5% עבור מודרניים; איור 6).

הקשר בין מידת השמרנות/מודרניות לבין ההתחסנות בפועל/כוונה עתידית להתחסן, הינו מורכב יותר, ומשתנה לפי הזרמים בחברה החרדית. נמצא כי בקרב הזרם הליטאי, ישנו מתאם חיובי מובהק בין רמת המודרניות לבין קבלת חיסון ($r=0.175$, $p<0.05$), וכן בין רמת המודרניות לבין הסיכוי להתחסן בעתיד אם יתגלה ווריאנט נוסף ($r=0.18$, $p<0.05$). עם זאת, נראה כי קשרים אלו אינם מובהקים בקרב הזרם הספרדי ($r=0.07$ ו $r=0.09$), החסידי ($r=-0.03$ ו $r=0.10$), או "אחר" ($r=0.08$ ו $r=0.15$; ראה איור 7).

5. דיון ומסקנות

משבר הקורונה אתגר את יציבותם של גבולות חברתיים – אישיים וקהילתיים – העומדים בבסיסה של החברה החרדית (מקובסקי ואטיאס 2012). החוקרים תולים משבר זה בין היתר באירועים שנגזרו מניהול המשבר כדוגמת שיתוף הפעולה עם המערכת הצבאית והבריאותית והחשיפה הגוברת לאינטרנט. לטענתם אחת ההשלכות המידיות היתה התחזקות האוטונומיה של יחידים ומשפחות על חשבון הקהילה. כיוון דומה עולה ממחקרם של שטרן ושמריהו-ישורון (2021) הסוברים גם הם כי התפרצות הקורונה אתגרה את העקרונות הבסיסיים שהחרדיות מושתתת עליהם: התבדלות מרצון מהחברה הכללית, ניתוק מאמצעי התקשורת, עצמאות קהילתית על חשבון תלות במוסדות המדינה והעדפתו של ערך לימוד התורה על פני ערכים אחרים. לדבריהם מציאות זו העצימה שני תהליכים סותרים שהחלו כבר קודם לכן: הקצנה והתגוננות מחד ושחיקת מעמדה של ההנהגה החרדית, הדתית והפוליטית, מאידך.

6. המלצות

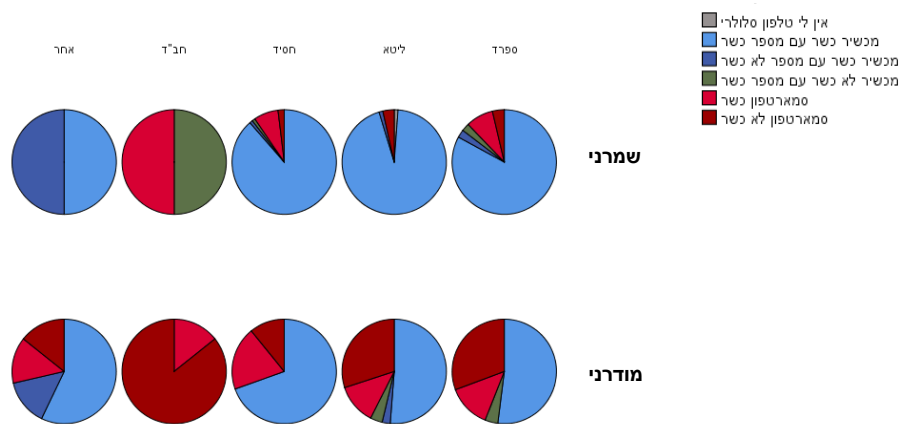
- פעולה ישירה מול המנהיגות הרבנית בכל הנוגע לתחומים רפואיים ולחיסונים.
- סיוע בהפצת קריאתם של רבנים להתחסן ולנקוט באמצעי בטיחות.

- קמפיינים נגד הפצת מידע-כזב בעיקר בערוצי תקשורת הפונים לתתי-הקבוצות שם תופסות חדשות אלה מקום משמעותי יותר כולל שימוש בערוצים אלטרנטיביים כדוגמת קווי נייעס ומודעות קיר אינפורמטיביות
- הצלבה של שני צירים בהתייחסות לציבור החרדי: תתי-הזרמים (ליטאי, חסידי, ספרדי) ורמת המודרניות, אשר איננה תמיד עומדת כשלעצמה אלא בהצלבה עם תתי-הזרמים.

נספחים: איורים וגרפים

איור 1. התפלגות השימוש בסוג המכשיר הסלולארי לפי שמרנות

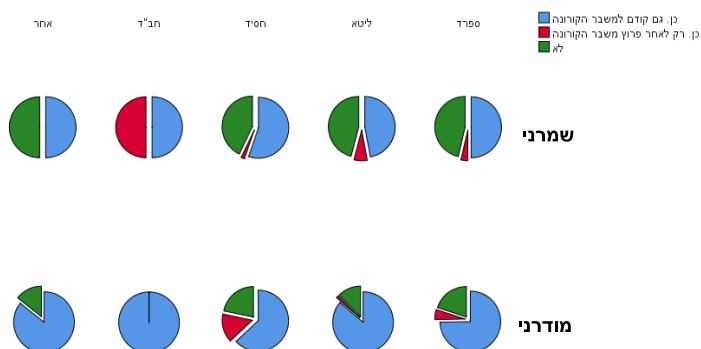
מהו סוג הטלפון הנייד שלך?

זרם.

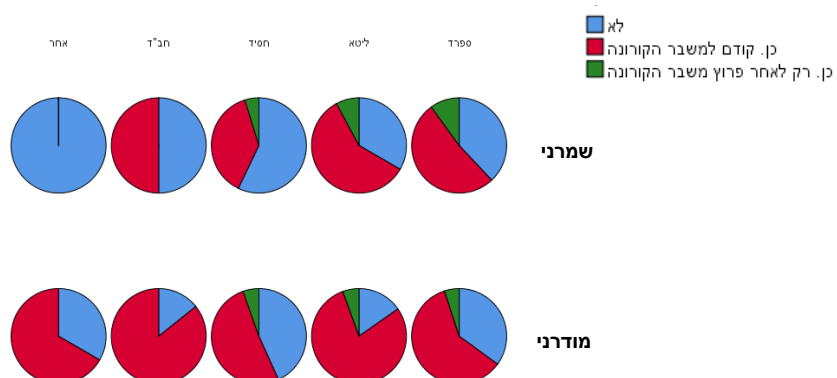
איור 2

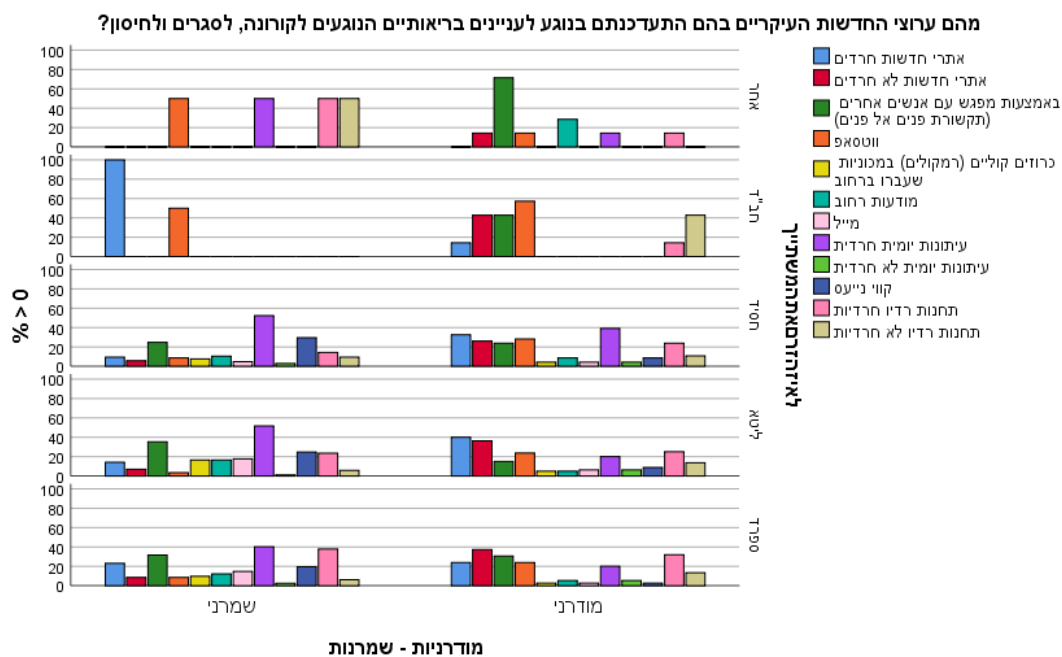
האם אתה עושה או עשית בעבר שימוש באינטרנט בבית, בעבודה, או במקום אחר?

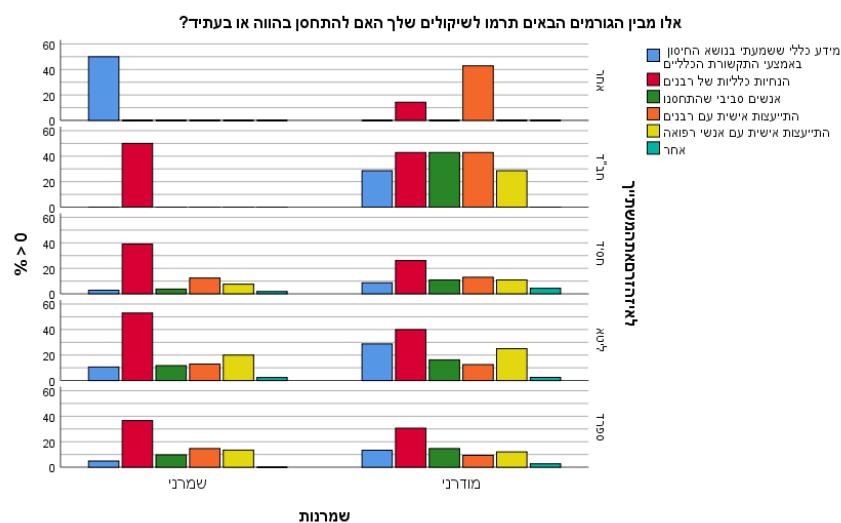
איור 3

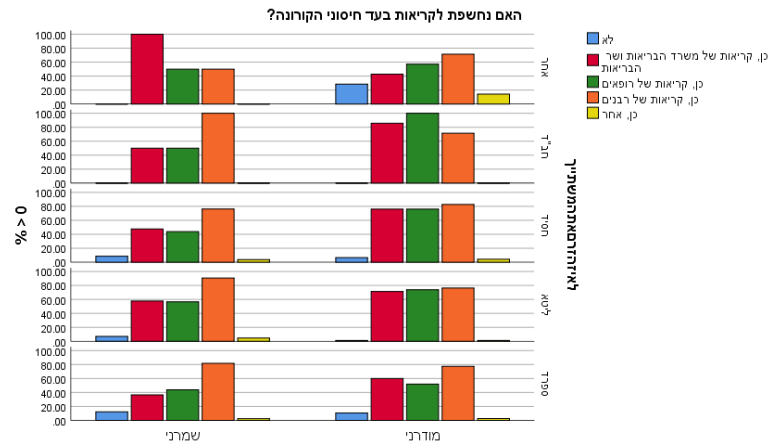
האם ישנו חיבור אינטרנט בתשלום בבית שלך, כיום?

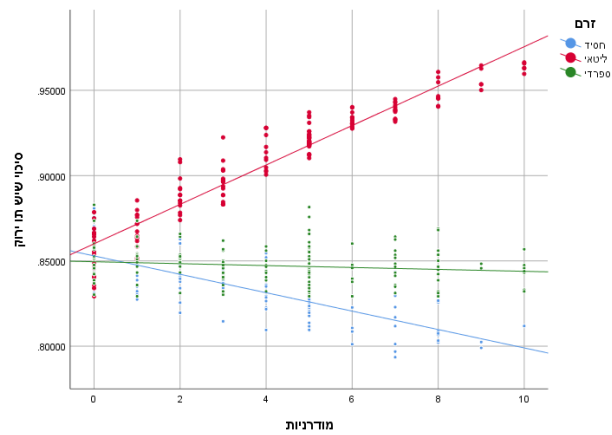
איור 5

איור

7. גרף פיזור המציג את הקשר בין רמת המודרניות לבין הסיכוי שיש למשיב תו ירוק (כלומר שהתחסן/ה או החלים/ה).

איור 8

במידה ויומלץ בעתיד על חיסון נוסף לכלל האזרחים בשל לוריאנט נוסף של נגיף הקורונה, האם תתחסן?

